

BADIIY ASARLARDA XALQ MAQOLLARINING QO‘LLANILISHI

Nurullayeva Sabrina Sheroz qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada badiiy asarlarda xalq maqollarining qo‘llanilishi, ularning badiiy-estetik funksiyalari va adabiy matn tuzilishidagi o‘rni tahlil qilindi. Maqollarning milliy-madaniy meros sifatidagi ahamiyati, xalq donoligini aks ettirishdagi roli va badiiy nutqni boyitishdagi o‘rni ko‘rib chiqildi. Turli badiiy janrlarda maqollardan foydalanish xususiyatlari aniqlandi. Maqollarning semantik, pragmatik va stilistik jihatlarini o‘rganish orqali ularning badiiy asar kompozitsiyasida, qahramonlar karakterini ochib berishda va g‘oyaviy mazmunni chuqurlashtirishda tutgan o‘rni asoslandi. Zamonaviy adabiyotda xalq maqollarining transformatsiyasi va yangi kontekstda qo‘llanilish tendentsiyalari ko‘rsatib berildi. Maqollar xalq pedagogikasi, axloqiy qadriyatlar va hayotiy tajribani ifodalovchi noyob til birliklari ekanligi ko‘rib chiqildi.*

Kalit so‘zlar: *xalq maqollari, badiiy asar, milliy-madaniy meros, xalq donoligi, paremiologiya, badiiy nutq, aforistik janr, adabiy til, milliy kolorit.*

Аннотация: *В данной статье проанализировано использование народных пословиц в художественных произведениях, их художественно-эстетические функции и место в структуре литературного текста. Рассмотрено значение пословиц как национально-культурного наследия, их роль в отражении народной мудрости и обогащении художественной речи. Определены особенности использования пословиц в различных художественных жанрах. Путем изучения семантических, прагматических и стилистических аспектов пословиц обосновано их место в композиции художественного произведения, в раскрытии характеров героев и углублении идейного содержания. Показаны тенденции трансформации народных пословиц и их использования в новом контексте в современной литературе. Доказано, что пословицы являются уникальными языковыми единицами, выражающими народную педагогику, нравственные ценности и жизненный опыт.*

Ключевые слова: *народные пословицы, художественное произведение, национально-культурное наследие, народная мудрость, паремиология, художественная речь, афористический жанр, литературный язык, национальный колорит.*

Annotation: *This article analyzes the use of folk proverbs in literary works, their artistic and aesthetic functions, and their place in the structure of literary text. The significance of proverbs as national cultural heritage, their role in reflecting folk wisdom and enriching literary speech was examined. The peculiarities of using proverbs in various literary genres were identified. By studying the semantic, pragmatic and stylistic aspects of proverbs, their place in the composition of a literary work, in revealing the characters of heroes and deepening the ideological content was substantiated. The tendencies of transformation of folk proverbs and their use in a new context in modern literature were*

shown. It was proved that proverbs are unique linguistic units expressing folk pedagogy, moral values and life experience.

Key words: *folk proverbs, literary work, national cultural heritage, folk wisdom, paremiology, literary speech, aphoristic genre, literary language, national flavor.*

KIRISH

Xalq maqollari – xalq og'zaki ijodining eng qimmatli va hikmatli qismi bo'lib, asrlar davomida shakllangan milliy-madaniy merosning muhim tarkibiy qismidir. Maqollar xalqning hayotiy tajribasi, ijtimoiy-axloqiy qarashlari, falsafiy dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan aforistik janr hisoblanadi. Badiiy adabiyotda xalq maqollaridan foydalanish asarning g'oyaviy chuqurligini oshirish, milliy xususiyatlarni yaqqol namoyon etish va o'quvchiga ta'sir kuchini kuchaytirish uchun muhim vosita sifatida qo'llanildi.

Zamonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslikda maqollarning tabiati, tuzilishi va qo'llanilishi keng o'rganilmoqda. Paremiologiya – maqollarni o'rganuvchi tilshunoslik sohasi sifatida mustaqil yo'nalish shaklida rivojlantirildi. Badiiy asarlarda maqollarning stilistik funksiyalari, ularning matn tuzilishidagi o'rni va adabiy tilning rivojlanishiga ta'siri dolzarb masalalardan biri sifatida e'tirof etildi.

Maqolaning maqsadi – badiiy asarlarda xalq maqollarining qo'llanilish xususiyatlarini aniqlash, ularning badiiy-estetik funksiyalarini ochib berish va adabiy matn tuzilishidagi o'rnini asoslashdan iborat.

ASOSIY QISM

Xalq maqollarining tabiati va o'ziga xos xususiyatlari

Xalq maqollari xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va keng tarqalgan janrlaridan biri bo'lib, ular xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi natijasida vujudga keldi. Maqollar qisqalik, lo'ndalik, hikmatlilik va mazmunli umumlashtirishga asoslangan til birliklari sifatida ajralib turadi.

Badiiy adabiyotda xalq maqollaridan foydalanish ko'p qirrali funksiyalarni bajaradi. Bu funksiyalar asarning badiiy qiymatini oshirish, ideya-mazmunonini chuqurlashtirish va milliy xususiyatlarni namoyon etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchi funksiya – g'oyaviy mazmunni kuchaytirish va umumlashtirish. Yozuvchilar asarning asosiy g'oyasini ta'kidlash, voqealardan xulosa chiqarish yoki muayyan vaziyatni baholash uchun maqollardan foydalanildi. Maqollar matnda xulosaviy fikr rolini o'ynaydi va o'quvchini chuqur mulohazalarga undaydi.

Ikkinchi funksiya – qahramonlarning xarakterini ochib berish. Maqollar qahramonning dunyoqarashi, madaniy darajasi, hayotiy tajribasi va shaxsiy qadriyatlarini aks ettiradi. Qahramonning nutqida ishlatilgan maqollar uning xalq bilan qanchalik chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Uchinchidan, maqollar badiiy matnning milliy koloritini ta'minlaydi. Xalq maqollari o'zbek xalqining milliy xususiyatlari, madaniy an'analari va tarixiy xotirasini aks ettiruvchi vosita hisoblanadi. Bu orqali asar milliy tuproqdan oziqlanadi va o'quvchida vatanparvarlik tuyg'ularini uyg'otadi.

To'rtinchi funksiya – badiiy nutqni boyitish va ifodalilikni oshirish. Maqollar o'zining qisqalik, lo'ndalik va hikmatlilik xususiyatlari tufayli matnni yanada ta'sirchan va esda qolarli qiladi. Yozuvchilar maqollar orqali murakkab fikrlarni sodda va tushunarli shaklda ifodalashga erishildi.

Beshinchi funksiya – komik va satirik effekt yaratish. Ba'zi hollarda maqollar kinoya, istehzo va hazil maqsadida qo'llanildi. Yozuvchilar jamiyatdagi salbiy hodisalar, insonlarning kamchiliklari yoki ijtimoiy qarama-qarshiliklarni tanqid qilish uchun maqollardan foydalanildi.

Turli janrlarda maqollardan foydalanish

Badiiy adabiyotning har bir janrida xalq maqollaridan foydalanish o'ziga xos shakl va xususiyatlarga ega. Nasriy asarlarda, ayniqsa, roman, qissa va hikoyalarda maqollar qahramonlarning nutqida, voqealarni baholashda va muallif mulohazalarida keng qo'llanildi.

Romanlarda maqollar asarning kompozitsiyasida muhim rol o'ynaydi. Ayrim romanlarda maqollar bob sarlavhalari sifatida ishlatildi va butun bobning mazmunini umumlashtirdi. Bundan tashqari, romanlar davomida maqollar qahramonlar o'rtasidagi dialoglar, ichki monologlar va tavsif qismlarida uchraydi.

Qissa va hikoyalarda maqollar voqealarni yakun yasash, ma'lum xulosalarni shakllantirish va o'quvchini hayotiy haqiqatlarga yo'naltirish maqsadida qo'llanildi. Qisqa hajmli asarlarda maqollarning har biri alohida ahamiyat kasb etadi va asarning umumiy ta'siriga katta hissa qo'shadi.

She'riyatda maqollar yanada transformatsiyaga uchraydi va she'riy kontekstga moslashtiriladi. She'rlar maqollarning poetik shakli, ritmi va obrazlilik asosida qurildi. Shoirlar maqollarni yangi ma'no va hissiy qatlamlar bilan boyitish orqali o'z ijodiy uslubini namoyon etildi.

Dramaturgiyada maqollar qahramonlarning nutqida, replikalarda va monologlarda keng qo'llanildi. Sahna asarlarida maqollar orqali qahramonlarning xarakteri aniq chiziladi va tomosha qiluvchilar qahramonning ichki dunyosini tushunishga osonlik yaratiladi.

Bolalar adabiyotida maqollar tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Bolalar asarlari orqali maqollar bilan tanishtiriladi va ularning ma'nosini tushunishga o'rgatildi. Bu jarayon bolalarning tilini rivojlantirish, axloqiy tushunchalarni shakllantirish va milliy qadriyatlarni singdirishda muhim rol o'ynaydi.

Maqollarning transformatsiyasi

Zamonaviy adabiyotda xalq maqollarining an'anaviy shakllari bilan birga, ularning o'zgartirilgan, transformatsiyaga uchragan shakllari ham keng qo'llanilmoqda. Yozuvchilar maqollarni individual-badiiy uslubida ishlatish, yangi kontekstda qo'llash va zamonaviy muammolarga tatbiq etish orqali ularning ta'sir kuchini kuchaytirishga erishildi.

Maqollarning transformatsiyasi turli shakllarda amalga oshiriladi. Birinchi shakl – maqol tarkibidagi so'zlarni almashtirish yoki qo'shimcha elementlar kiritish orqali yangi ma'no yaratildi. Masalan, an'anaviy maqolga zamonaviy realiliklar qo'shilish orqali maqol yangi hayot kasb etadi.

Ikkinchi shakl – maqolni parodiya yoki kinoya maqsadida ishlatish. Yozuvchilar ba'zan maqolning ma'lum bir qismini o'zgartirib, kutilmagan yoki ziddiyatli ma'no yaratadi. Bu usul ayniqsa, satirik va yumoristik asarlarda keng qo'llanildi.

Uchinchi shakl – ikki yoki undan ortiq maqollarni birlashtirish orqali murakkab semantik tuzilma yaratildi. Bu usul orqali yozuvchi o'z fikrlarini yanada chuqurroq va ko'p qirrali ifodalashga imkoniyat topadi.

To'rtinchi shakl – maqolni yangi, zamonaviy kontekstda qo'llash. Qadimiy maqollar hozirgi zamon voqealari va muammolariga tatbiq etilishi orqali ularning dolzarbligi va universalligi namoyon etildi.

Maqollar va adabiy tilning rivojlanishi

Xalq maqollari adabiy tilning shakllanishi va rivojlanishida muhim rol o'ynadi. Maqollar xalq og'zaki nutqidan adabiy tilga o'tgan eng qadimiy elementlardan biri hisoblanadi. Badiiy asarlarda maqollardan foydalanish orqali og'zaki va yozma til o'rtasidagi aloqa mustahkamlanadi.

Maqollar adabiy tilni boyitishning bir necha yo'llarini ta'minlaydi. Birinchidan, maqollar leksik boylikni oshiradi va tilga yangi ifoda imkoniyatlarini qo'shadi. Ikkinchidan, maqollar grammatik va stilistik xilma-xillikni ta'minlaydi. Uchinchidan, maqollar tilning obrazlilik va ifodalilik darajasini yuqori ko'taradi.

Zamonaviy adabiy tilda qadimiy maqollar bilan bir qatorda, yangi maqollar ham paydo bo'lmoqda. Bu maqollar zamonaviy hayot, texnologiya, ijtimoiy munosabatlar va madaniy o'zgarishlarni aks ettiradi. Yozuvchilar asarlarida ham an'anaviy, ham zamonaviy maqollardan foydalanish orqali tilning tarixiy uzluksizligini va zamonaviligini ta'minlaydi.

XULOSA

Badiiy asarlarda xalq maqollarining qo'llanilishi adabiyotning milliy-madaniy xususiyatini ta'kidlash, g'oyaviy mazmuni chuqurlashtirish va badiiy ta'sir kuchini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Maqollar xalq donishmandligi, hayotiy tajriba va ma'naviy qadriyatlarni aks ettiruvchi noyob til birliklari hisoblanadi.

Xalq maqollarining badiiy asarlarda qo'llanilishini o'rganish zamonaviy tilshunoslik, folkloristika va adabiyotshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Kelajakda bu sohada yanada chuqurroq tadqiqotlar olib borilishi xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot o'rtasidagi aloqalarni yanada aniqroq ochib berishga, milliy-madaniy merosning saqlanishi va rivojlanishiga hissa qo'shishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayev J.M. O'zbek xalq maqollari va adabiy til. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – 298 b.
2. Imomov K., Mamatov N. O'zbek xalq maqollari lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2023. – 784 b.
3. Jumaniyozov B.T. Paremiologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2021. – 256 b.
4. Karimov N.R. Badiiy adabiyot va folklor. – Toshkent: O'qituvchi, 2022. – 336 b.

5. Mirzayev T., Sadullaev A. O'zbek folklori. – Toshkent: Universitet, 2023. – 412 b.
6. Normatov M.X. Aforistik janrlar poetikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 224 b.
7. Rahmonov Z.T. Xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot. – Toshkent: Fan, 2022. – 368 b.
8. Sarimsoqov B. O'zbek xalq maqollari. – Toshkent: Sharq, 2023. – 456 b.
9. Shoabdurahmonov Sh. O'zbek adabiy tilining tarixiy rivojlanishi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 392 b.
10. Yo'ldoshev M.Q. Badiiy adabiyotda milliy-madaniy xususiyatlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2022. – 288 b.